

NOȚIUNI TEORETICE

A. OPERA LITERARĂ

- Definiție, caracteristici -

OPERA LITERARĂ este creația orală sau scrisă în care autorul compune un univers propriu, pornind de la elemente ale realității despre lume și viață, pe care le transfigurează în viziune proprie și pe care le percepe cu ajutorul simțurilor și al gândirii. Opera literară are caracter **FICȚIONAL**, adică realitatea înconjurătoare este o **plăsmuire a imaginației autorului** și se adresează sensibilității estetice și emoționale a cititorului.

OPERA LITERARĂ nu transmite informații, ci este alcătuită din **teme, idei și motive literare**.

Ficțiunea este trăsătura specifică operei literare și se caracterizează prin abilitatea de a sugera **iluzia** unor întâmplări adevărate, care, în fond, sunt o plăsmuire a imaginației autorului. Ficțiunea implică un proces complicat de interpretare și de imaginare a realității, cuprinzând, într-un grad mai mare sau mai mic, elemente din realitate.

Raportul dintre ficțiune și realitate determină realizarea textelor ficționale și nonficționale:

A. Textul ficțional (literar) nu trimite la un referent care să aibă corespondent în realitate, ci la unul plăsmuit în imaginația autorului și este propriu literaturii, aparținând **stilului beletristic**. Ființele implicate în acțiunea operei se numesc *personaje literare* și, chiar dacă sunt verosimile, ele nu există ca atare în realitate. Limbajul este **conotativ** și se adresează emoției și sensibilității cititorilor.

B. Textul nonficțional (nonliterar) transmite ceva despre un referent care aparține lumii înconjurătoare. Textul nonficțional cuprinde *informații* exacte despre locuri, case, persoane, care pot fi verificate fie în realitatea concretă, fie prin documente, înregistrări etc. De aceea, ființele umane despre care scrie un autor de text nonficțional nu se numesc personaje, ci **persoane**, deoarece ele există/au existat ca atare. Cu toate acestea, descrierea lor sau referirile autorului nu sunt totdeauna strict obiective, deși limbajul este **denotativ**. Textele nonficționale aparțin **stilului publicistic, științific sau administrativ**.

STRUCTURA OPEREI LITERARE presupune caracteristici diferite, în funcție de tiparul textual: **narativ, liric sau dramatic**.

Opera literară conține, în general, următoarele componente: tema, motivul literar, ideea literară, construcția subiectului, situația conflictuală, modurile de

expunere (narațiunea, descrierea, dialogul), compoziția textuală, personajele și relațiile dintre ele – **în textul narativ**; particularitățile stilistice, elementele de prozodie și de versificație – **în textul liric**; specificul replicilor – **în textul dramatic**.

- **TEMA** unei opere artistice reprezintă transfigurarea realității în viziunea proprie a autorului, fiind reprezentată de aspecte fundamentale ale vieții individului sau ale societății, cum ar fi: *iubirea, patriotismul, istoria, adevărul, dreptatea, copilăria, jocul, războiul, tradiția, familia, religia, orașul, satul, destinul uman, condiția geniului, creația, idealul, timpul, libertatea, transhumanța, conflictul dintre bine și rău* etc.

- **CUVÂNTUL-CHEIE** este reprezentat de un substantiv sau un grup de cuvinte cu o importanță deosebită într-un fragment de text.

- **IDEEA LITERARĂ** a unei opere artistice se referă, de regulă, la atitudinea scriitorului față de tema abordată, evidențiind starea interioară, emoțională a autorului, senzații pe care le transmite **în mod direct** în creațiile *lirice* și **în mod indirect** – prin intermediul personajelor – în textele narative și dramatice. Ideile literare sunt numeroase, în funcție de temă și de intensitatea simțirii auctoriale: *singurătate (solitudine), nefericire, tristețe, extaz, entuziasm, comunicarea omului cu natura, meditație, contemplație, spaimă, regret, melancolie, dezolare, revoltă, liniște, iubire, ură, generozitate, enervare* etc.

Ideea principală comunică informația esențială care se desprinde dintr-un fragment de text. Formularea ideii principale se bazează pe cuvântul-cheie, căruia i se adaugă un predicat, apoi alte cuvinte din context, verificând ca toate acestea să poată răspunde la întrebarea: „*despre cine/ce este vorba în fragmentul respectiv?*”

Ideile principale dintr-un text formează, împreună, **planul simplu de idei**.

- **CONTEXTUL** se poate defini ca o parte dintr-un text, în care sensul unui cuvânt, al unei propoziții sau al unei fraze să fie subînțeles prin relația care se stabilește între acestea și conținutul de idei al fragmentului respectiv.

- **MOTIVUL LITERAR** este subordonat temei și se referă la un aspect particular prin care autorul realizează substanța artistică a operei, cum ar fi: *elemente sau manifestări ale naturii* (motivul lunii, motivul florii, motivul copacului, motivul ploii, motivul pădurii, motivul soarelui etc.), **apa, iubirea, geniul, visul (motivul oniric), lumina, somnul, fântâna, prietenia, dorul** etc. Motivul literar care se repetă în operă se numește **laimotiv** (folosit și în muzică) și constă în reluarea unui cuvânt sau a unei sintagme prezente în creația respectivă ca motiv central.

- **TEXTELE CONTINUE** sunt organizate în propoziții și paragrafe. Pot fi texte literare, în proză sau în versuri, sau texte nonliterare, precum articole, lucrări științifice sau reportaje.

• **TEXTELE DISCONTINUE** prezintă informații organizate sub forma unor secvențe de text fără legătură între ele sau sub forma unor liste, grafice, diagrame. Textele discontinue pot fi table de materii, liste, tabele, calendare, grafice, articole de dicționar, scheme.

• **TIPARUL TEXTUAL** pentru operele literare constă în redactarea, de către scriitor, a textului, în funcție de conținutul și scopul transmiterii acestuia.

- a) **Tiparul narativ** definește povestirea unor întâmplări petrecute în timp și spațiu, la care participă personaje. Autorul utilizează verbe de mișcare care anticipează **narațiunea**, ca mod de expunere specific.
- b) **Tiparul descriptiv** prezintă un portret, un colț din natură, un obiect, folosind o mare varietate de **imagini artistice și figuri de stil**. Verbele sunt, de regulă, statice.
- c) **Tiparul dialogat** conturează un schimb de replici între două sau mai multe personaje, situație care nu se regăsește niciodată într-un tipar descriptiv, ci doar în tiparul narativ. În **dramaturgie**, modul de expunere este exclusiv **tiparul dialogat**.

TRĂSĂTURILE OPEREI LITERARE:

- * **Caracter ficțional**, adică realitatea este o plăsmuire a **imaginației autorului**.
- * Se adresează **sensibilității estetice și emoționale** a cititorului prin transfigurarea realității în viziune auctorială.
- * Nu transmite informații, ci elemente și situații transpuse în **teme și motive literare** de către autor, care creează noi reprezentări sau idei pe baza propriilor percepții.
- * Prezența **limbajului metaforic** sau a **exprimării specifice personajelor** imaginate de scriitor.
- * **REZUMATUL** este o **compunere orală sau scrisă**, realizată după o operă literară, al cărei subiect/conținut este relatat succint și cu obiectivitate, **la persoana a III-a și la indicativ prezent sau perfect compus**. Se poate rezuma orice **text narativ** – un roman, o nuvelă, o povestire, o schiță, un text dramatic, o conversație, un poem, o baladă, un film, un spectacol dramatic –, dar **niciodată nu se rezumă un text poetic liric**.

B. LIMBAJUL ARTISTIC

- Definiție, caracteristici -

LIMBAJUL ARTISTIC (STILUL ARTISTIC) este principalul **mijloc de comunicare** al scriitorului, prin **cuvinte cu sens figurat, cuvinte și expresii**

populare, arhaisme, regionalisme, neologisme, cuvinte de argou sau jargon, în funcție de timpul și locul unde se desfășoară acțiunea, de statutul sau nivelul intelectual al personajelor, de subiectul operei sau de structura spirituală a autorului etc.

I. SENSUL CUVINTELOR:

• **Sensul propriu (denotativ)** al cuvintelor respectă înțelesul lexical și gramatical, redând în mod direct înțelesul celor exprimate.

a) **Sensul propriu de bază** este înțelesul obișnuit al unui cuvânt și se mai numește **sens primar**:

* *El și-a rupt **un picior**.* (parte a corpului omenesc)

* *Irina are o bomboană în **gură**.* (cavitate bucală)

b) **Sensul propriu secundar** rezultă dintr-o asemănare și depinde strict de context:

* *Mașina s-a lovit de **piciorul** podului.*

* *El a căzut într-o **gură** de canal.*

• **Sensul figurat (conotativ)** se referă la **semnificația metaforică**, la înțelesul neobișnuit și surprinzător al unui cuvânt, folosit pentru a transmite o imagine artistică. Termenii cu sens figurat sunt specifici stilului artistic și caracteristici pentru operele literare.

„Pe-un **picior de plai**,

Pe-o **gură de rai**”

S-a afundat în **inima pădurii** și s-a rătăcit.

*

• **SINONIMELE** sunt cuvintele cu **formă diferită și înțeles identic sau foarte asemănător**. Un cuvânt poate avea **mai multe sinonime**, formându-se astfel o **serie sinonimică**: **adevărat = real = veritabil = autentic**.

Se poate stabili o **relație de sinonimie** și între **o expresie și un cuvânt** sau **între două expresii**.

Exemple:

a băga de seamă = a observa;

a o lua la sănătoasa = a fugi;

a se da de-a dura = a se rostogoli, a se da de-a rostogolul;

a-și lua nasul la purtare = a se obrăznicii, a i se urca la cap.

• **ANTONIMELE** sunt cuvinte cu **formă diferită și cu înțeles opus**: mare # mic; înalt # scund; bun # rău; sus # jos etc.

- Antonimia se poate realiza și cu ajutorul prefixelor: **confirma** # **infirma**; **împacheta** # **despacheta**; **cinstit** # **necinstit**; **egal** # **inegal**; **lipit** # **dezlipit**; **organizat** # **dezorganizat** etc.

- Antinomia se poate realiza și **între un cuvânt și o locuțiune**: *a opri # a da drumul; a uita # a-și aduce aminte.*

• **OMONIMELE** sunt cuvinte cu **formă identică și același corp fonetic, dar cu înțeles total diferit**:

- * *Barca plutește pe **lac**./ Am dat cu **lac** pe unghii.*
- * *Eu am o rochie **nouă**./ El a luat nota **nouă** la istorie.*
- * *Irina **poartă** pantofi cu toc./ Ei au plantat lângă **poartă** un brad.*
- * *I-am împrumutat multe **mii** de lei, dar mi-a promis că **mi-i** aduce mâine.*

• **PARONIMELE** sunt cuvinte cu formă **aproape identică** (uneori diferă un singur sunet) și cu **sensuri diferite**:

- * ***Pronumele** este o parte de vorbire./ **Prenumele** surorii mele este Ioana.*
- * ***Complementul** este de mai multe feluri./ Mi-a plăcut **complimentul** pe care mi l-a făcut Mihai.*

II. REGISTRELE STILISTICE sunt varietățile lexicale folosite în operele literare, în funcție de individualitatea scriitorului, de zona geografică, de timpul unde se desfășoară acțiunea sau în funcție de statutul personajelor.

• **Cuvintele și expresiile populare, proverbele și zicătorile** dau impresia de **oralitate**, de spunere și accentuează firescul dialogului, al întâmplărilor sau al sentimentelor exprimate.

Exemplu:

„Noi, frații tăi, potaie!

O să-ți dăm o bătaie

Care s-o pomenesci.

Cunoști tu cine suntem, și ți se cade ție,

Lichea nerușinată, astfel să ne vorbești?»”

(Grigore Alexandrescu, „Câinele și cățelul”)

• **Limbajul familiar (colocvial)** se folosește pentru comunicarea verbală în familie, între prieteni/rude sau colegi; formele de exprimare tipice sunt **monologul scris** (jurnal, însemnări, note) și **oral** (relatări, urări, felicitări, toasturi, anecdotică), precum și **dialogul scris** (scrisori) și **oral** (conversație spontană). Principalele caracteristici ale limbajului colocvial sunt: **oralitate, variație stilistică, registru popular, expresivitate, cuvinte peiorative, interjecții, formule de adresare, ironie, umor etc.**

Exemplu:

„Și c-ai albit, mămucă, ai albit.”

(Nicolae Labiș, „Mama”)

• **Argoul** este limbajul folosit de anumite grupuri sociale sau de vârstă: elevi, studenți, delincvenți, cu scopul de a nu fi înțeleși cu ușurință de cei din jur sau din teribilism. Limbajul popular stă la baza argoului, dar cuvintele argotice pot fi și împrumuturi din alte limbi. Adesea, argourile intră în limba comună, fiind folosite în mediul familiar sau amical, dobândind astfel expresivitate.

Exemplu:

curcan, gabor, sticlete – pentru polițist; *nașpa, ghenă, nasol* pentru nepăcut, urât.

• **Jargonul** este un limbaj specializat, o variantă a limbii naționale în care se abuzează de cuvinte străine, fie din snobism, fie din prețiozitate lingvistică: *bonjour, madam’, OK, weekend, look*. Elementele de jargon au fost adesea satirizate de Alecsandri și Caragiale pentru ilustrarea snobismului și parvenitismului personajelor care stâlcesc limba română.

Exemplu:

Chirița vorbește o limbă franceză ridicolă, traducând din română cuvintele care compun expresiile franțuzești. Astfel, pentru *tobă de carte*, ea spune „*un tambour d’instruction*”, sau pentru *flori de cuc*, „*fleurs de coucou*”, pentru *a spăla putina*, „*laver le baril*” ori pentru *a vorbi ca apa*, „*parler comme l’eau*” etc. („**Chirița în provincie**” de Vasile Alecsandri)

• **Regionalismele** sunt cuvintele specifice graiului dintr-o anumită zonă geografică a țării sau o anumită regiune: Moldova, Ardeal, Muntenia, Bucovina etc.

Exemplu:

„[...] s-a dus cu *moșu-tău* Vasile *sub cetate*, la o *chiuă* din Condreni, s-aducă niște *sumani*. [...] *îțari, bernevici, cămeșoaie, lăicere și scorțuri înflorite, ștergare de burangic ales* [...]”.

(Ion Creangă, „**Amintiri din copilărie**”)

• **Arhaismele** sunt cuvintele vechi care au dispărut din vorbirea curentă sau care și-au modificat complet înțelesurile și sunt folosite pentru a ilustra epoca istorică în care se petrece acțiunea operei literare.

Exemplu:

„*îl hiritisi*” – îl felicita; „*așa cum primise el predanie din bătrânii câini, moși-strămoși ai stânelor*” – așa cum moștenise datina/ obiceiul/rânduiala – (Vasile Voiculescu, „**Ciobănilă**”); „*un trup de lănceri ce deschidea marșa*” – un grup de ostași cu sulite se aflau în fruntea armatei; „*duiumul oștei*” – mulțimea oastei; „*șleahță pospolită*” – nobilime măruntă poloneză. (Costache Negruzzi, „**Sobieski și românii**”)

În operele literare, **arhaismele, regionalismele și cuvintele populare** sunt **elemente stilistice, artistice**, deoarece au rolul de a evoca **atmosfera, culoarea epocii, a zonei geografice** și de a particulariza **limbajul personajelor** conturate în creația respectivă, ca **mijloace de caracterizare** pentru o anumită tipologie.

C. FIGURI DE STIL ȘI PROCEDEE ARTISTICE

FIGURILE DE STIL (TROPI) sunt modalitățile lingvistice prin care autorul transmite **metaforic** (sens figurat) ideile, concepțiile, sentimentele, emoțiile, rezultând un anumit grad de ambiguitate (cu mai multe înțelesuri). Figurile de stil conferă **sugestie și expresivitate** textului literar, definind **limbajul artistic** al autorului.

- **Alegoria** este procedeul literar prin care autorul sugerează concepte sau noțiuni abstracte prin intermediul concretului, apelând la **un șir de metafore, comparații sau personificări**, având unitate de sens ori de imagine. Alegoria este un procedeu literar întâlnit, mai ales, în fabule.

- **Aliterația** este figura de stil fonetică (de sunet) de repetare a unui sunet sau a unui grup de sunete asemănătoare, de obicei din rădăcina cuvintelor, cu efect eufonic, imitativ și expresiv:

„Văjâind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie”

(Mihai Eminescu, „*Scrisoarea III*”)

- **Antiteza** este un procedeu artistic/o figură sintactică și de construcție care constă în **opoziția** dintre două cuvinte, fapte, personaje, idei, situații, având rolul de a se reliefa reciproc.

„*Ea bogată, eu sărac; ea curtenită, eu izgonit și disprețuit; ea slabă, mică și palidă, eu voinic mare și rumen.*”

(Barbu Ștefănescu Delavrancea, „*Liniște*”)

- **Câmpul semantic** reprezintă seriile de cuvinte care denumesc obiecte, ființe, fenomene, acțiuni etc. aparținând **aceluiași domeniu semantic** (având înțeles apropiat ca sens). Nu trebuie confundat cu familia lexicală.

Câmpul semantic al termenului „apă” poate fi reprezentat de **ploaie, lac, lacrimă, cascadă, baltă, fântână** etc.

- **Comparația** este figura de stil semantică realizată prin alăturarea a doi termeni/obiecte/persoane/acțiuni, cu scopul de a li se evidenția în mod surprinzător și original trăsăturile, cu o forță de sugestie ce sensibilizează și emoționează

cititorul. De regulă, comparația are cuvinte specifice care leagă cei doi termeni: **ca, precum, părea, ca și, asemenea** etc.

„Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri...”

(Mihai Eminescu, „Trecut-au anii...”)

• **Enumerația** este procedeul artistic prin care se accentuează și se amplifică ideea literară printr-o înșiruire de termeni cu același sens sau cu sensuri apropiate în contextul operei.

- „**CRINA:** «Mai bine de zece zile ai suferit, ai plâns, ai tânjit de lipsa lui, de dorul lui.»”

(Mihail Sorbul, „Patima roșie”)

- „Eram așa de obosit

De primăveri,

de trandafiri,

de tinerețe

și de răs...

Eram așa de obosit

și sufeream.

Eu cred că sufeream de prea mult suflet.”

(Lucian Blaga, „Leagănul”)

• **Epitetul** este figura de stil semantică prin care se definesc însușiri, caracteristici sau calificative ale ființe, ale unui obiect sau ale unei acțiuni/ stări. Exprimat prin **adjectiv sau adverb**, epitetul determină un substantiv sau verb pentru a înfățișa imaginea lui așa cum se reflectă în simțirea și fantezia autorului.

- „Trecea Zamfira-n mers istet

Cu trupu-nalt, cu părul creț”

(George Coșbuc, „Nunta Zamfirei”)

• **Hiperbola** este figura de stil prin care se exagerează, mărimdu-se sau micșorându-se, trăsăturile unei ființe, unui lucru, unui fenomen sau unui eveniment peste limitele firești, pentru a impresiona și a convinge cititorul.

„Sălbaticul vodă e-n zale și-n fier

Și zalele-i zuruie crunte,

Gigantică poart-o cupolă pe frunte,

Și vorba-i e tunet, răsufletul ger,

Iar barda din stânga-i ajunge la cer,

Și vodă-i un munte.”

(George Coșbuc, „Pașa Hassan”)

• **Imaginaea artistică** este produsul imaginației artistului prin care ilustrează viața într-un limbaj estetic abstract, creând lumea din nou cu mijloacele specifice fiecărei arte: **culoarea, sunetul, cuvântul**. Prin imaginea artistică, autorul provoacă stări sufletești, emoție artistică și profunzime ideatică, transmitând un mesaj artistic celor cărora li se adresează.

a) imagini auditive – se exprimă prin verbe, substantive cu nuanță auditivă:

„Zberăt, raget, țipet, vaiet, mii de glasuri spăimântate

Se ridică de prin codri, de pe dealuri, de prin sate,

Și-n departe se aude un nechez răsunător...

Noaptea cade, lupii urlă... Vai de cal și călător!”

(Vasile Alecsandri, „Viscolul”)

b) imagini vizuale – substantive, verbe care atrag privirea:

„Iar zăpada cristalină pe câmpii strălucitoare

Pare-un lan de diamanturi ce scârțâie sub picioare.”

(Vasile Alecsandri, „Mezul iernei”)

c) imagini olfactive – mărci lexico-gramaticale care sugerează mirosul:

„Arzând în umbră, piersici de jar și-albaștri struguri

Și pere de-aur roșu cu flăcări de parfum”

(Ion Pillat, „Cămara de fructe”)

d) imagini motorii – substantive și verbe care ilustrează mișcarea:

„La mijloc de codru des

Toate păsările ies,

Din huceag de aluniiș

La voiosul luminiș”.

(Mihai Eminescu, „La mijloc de codru...”)

e) imagini cromatice – mărci lexico-gramaticale care numesc sau sugerează culori:

„Văd pepeni verzi – smaragde cu miezul de rubin –

Și tămâioșii galbeni ca soarele de vară”

(Ion Pillat, „Cămara de fructe”)

• **Interogația retorică** este **figura de stil** constând în adresarea unei întrebări (sau a unei serii de întrebări) la care **nu se așteaptă răspuns**, cu scopul de a transmite indirect cititorului o opinie/concepție a scriitorului. **Stilistic, interogația** retorică sugerează stări afective puternice de neliniște, extaz, ironie, uimire, meditație și relevă relația dintre scriitor și cititor, fiind reprezentată grafic prin **semnul întrebării**.

„Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?

N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă.”

(Mihai Eminescu, „Scrisoarea I”)

• **Laitmotivul** definește motivul central al unei opere literare, reiterat/re luat ca element de recurență, pentru a accentua imaginea artistică; în poezie, se întregărează, uneori, refrenului.

- **Versul** „*E vremea rozelor ce mor*” se repetă de trei ori în „**Rondelul rozelor ce mor**” de Alexandru Macedonski.

• **Metafora** este figura de stil care transferă *sensul propriu al unui cuvânt în sens figurat*, asemănător obiectului respectiv, realizată ca o comparație subînțeleasă, căreia îi lipsesc termenii specifici (*ca, precum*), astfel că se mai numește și **comparație prescurtată**. În exemplul de mai jos, eul liric imaginează cuvintele scrise pe foile de hârtie ca pe niște flori într-o grădină.

„Florile trezite mi-s,
Aripile și-au deschis,
Și desprinse din răzoare,
Stoluri lungi încep să zboare.”

(Tudor Arghezi, „**Creion**”)

• **Personificarea** este figura de stil prin care se atribuie lucrurilor, elementelor naturii, ființelor necuvântătoare sau unor concepte însușiri și manifestări umane.

„Pe valea umbrită cunosc o fântână:
O mierlă cu care de vorbă am stat,
Aflând că durerea o sufăr stăpână,
A răs cât se poate, iar eu am oftat...”

(Alexandru Macedonski, „**Fântâna**”)

• **Repetiția** este figura de stil bazată pe repetarea aceluiași grup de sunete, a aceluiași cuvânt, a aceleiași sintagme sau a aceleiași relații gramaticale, cu scopul sporirii expresivității afective și estetice.

- „Ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iară!
Cu o zale argintie se îmbracă mândra țară;”

(Vasile Alecsandri, „**Iarna**”)

• STILUL DIRECT/STILUL INDIRECT/STILUL INDIRECT LIBER

- **Stilul direct (vorbirea directă)** înseamnă redarea întocmai a replicii în cadrul unui dialog/monolog sau reproducerea vorbirii cuiva. Folosește **linia de dialog sau citatul**. Este utilizat în textele epice și dramatice.

- **Stilul indirect (vorbirea indirectă)** scoate în evidență reproducerea vorbirii unui personaj de către autor sau de către alt personaj. Nu admite dialogul sau citatul, necesită prezența unor **verbe dicendi (a spune, a zice,**